

Bíráói vélemény

Falvay Dávid *Meditare sulla vita di Cristo nell'Italia basso-medievale című
akadémiai doktori értekezéséről*

A disszertáció olasz nyelven írt, szorosán vett filológiai, textológiai kutatásokon alapuló mű. A módszernek az alexandriai könyvtárosok és biblikusok *nè varietur* szövegképző tevékenysége után és a könyvnyomtatás felfedezése előtt, sőt még néhány évtizeddel utána is (inkunábulumok) különösen nagy jelentősége volt. A hit és a műveltség, a kultusz és a kultúra iránti megnövekedett igény sok egyházi, rendi vagy világi másolóműhely létrejöttét tette szükségessé. A másolók gyakran szabadon kezelték a nem kanonikus szövegeket, amelyek több nyelv (latin-vulgáris) határán jöttek létre. A számos elterjedt, napjainkig fennmaradt változat közül az eredeti, főleg kódexekben őrzött szöveg megtalálása, illetve a leszármazási listák felállítása (*stemma codicum*) különösen körültekintő filológia munkát követel meg.

A disszertáció témájául szolgáló latin, olasz és utalásszerűen más nyelvű prózai szövegek (*Meditationes Vitae Christi*) nagyjából abban az időben keletkeztek és terjedtek el, mint Dante *Commediája*, a 14. század első évtizedeiben. A költeménynek, mint tudjuk, nem maradt fenn Dante által írt vagy általa ellenőrzött eredetije, csak számos „harmadik generációs” változata. Ezekből kell valahogy rekonstruálni a feltételezhetően hiteles *Commediát*. Manapság az 1960-as évek közepén, nem túl sok szövegtanú alapján Giorgio Petrocchi által összeállított hipotézist tekintjük a Műnek (ami egyébként sohasem létezett). Az 1989-ben elhunyt olasz professzor, aki a most tárgyalt disszertáció témájának is egyik tekintélyes szakértője, az un. lachmanniánus módszert követte, vagyis megpróbálta több és lehetőleg (de nem kizárólag) a legrégebbi szövegtanuk alapján filológiai módszerrel rekonstruálni a feltételezett eredetihez legközelebb álló szöveget. A másolások során bekerült dialektális elemek tovább nehezítették a rekonstrukciót. A dantisztikában is alkalmazott másik irány a legjobb fennmaradt változat, a Joseph Bédier-féle *Codex optimus* elfogadása minimális korrekciókkal (Antonio Lanza). A budapesti Dante-kódex kiadása tapasztalatai alapján az opponens belátja az ilyen típusú munka rendkívüli nehézségeit, amikor a disszertáció a szövegtörténet (különböző másolatok) hely- és idő koordinátáit akarta meghatározni. A munkát a vulgáris (olasz) nyelven írt mű esetében, a

dialektális elemek gyakori és sokszor ellentmondásos jelenléte (ld. 2.8. *Testo breve* fejezet, p. 100-) itt is tovább bonyolította a kutatást.

Falvay Dávid alapvetően a lachmanni módszert követi, de a dantistáktól eltérően sohasem „nem nyúlt bele” a szövegekbe, nem rekonstruált egyet, hanem mindegyiket *bon manuscrit*-nek tekintve keletkezési sorrendjüket, szövegösszefüggéseiket és az ebből levonható következtetéseket igyekszik feltárni. Az általa elfogadott keletkezési lánc természetesen hierarchizálja a szövegtanukat. A „győztes” nála, éppúgy, mint a szakirodalom többségénél a MVC latin eredetije. A disszertáció egyik fő törekvése, hogy e felfogással szemben álló újabb nézet ellen érveket hozzon fel (ld. alább). A szövegtanokra logikusan rövidítésekkel utal: MPC (*Meditationes Passione Christi*, az MVC rövidített változata), stb. *Testo maggiore*, *Testo minore*, *Testo breve* kifejezések általában egyértelműen utalnak arra, melyik szövegről van szó, de ezeknek az etiketteknek alkalmazásakor nem derül ki, milyen nyelvű a szöveget takarnak, csak úgy, ha a szerző hozzáteszi a nyelvre vonatkozó jelzőt. Felmerül a kérdés, miért *Testo maggiore* a címe egy latin szövegnek, s ugyanez az olasznak is? A szakirodalomban bevett kifejezéseket nyilvánvalóan megfelelőbbel ki lehet cserélni (ld. alább).

A szerző következtetéseinek legnagyobb részét a *collatio*, a kiválasztott szövegrészek egymásra vonatkoztatott elemzéséből vonta le. A tematikai szempontból egymásnak megfelelő részek különböző változatainak jellege mutatja a fejlődési vagy „visszafejlődési” irányt. Mivel tézise szerint a latin nyelvű az eredeti szöveg: ez lehet magának a MVC ismeretlen szerzőjének a meditációja, illetve másoktól, pl. szent Bernáttól átvett idézet. „előszöveg”. Ezek vulgáris nyelvre való többé-kevésbé szabad fordítását az olasz szakirodalom *volgarizzamentok*nak hívja, ezek népszerűsítési célból készült, általában többlépcsős átírások. A disszertáció az időrend felállításához ritkán folyamodik külső, eszmetörténeti, teológiai, etimológiai vagy egyéb érvekhez. (Dante kutatóként érdekes lenne megtudni valamit arról, hogy a rendkívül népszerű költő témérdek és időtálló neologizmusa közül mennyi kerülhetett át ezekbe a szövegekbe?) Nagyon ritkán vagy egyáltalán nem lépett ki a szűk értelemben vett filológia területéről. A hetvenhét plusz tíz kézirat (kódex, inkunábulum) közel kétszáz év alatt jött született meg a Tre- és Quattrocentóban. Joggal feltételezhető, hogy az új vallási (devotio moderna), egyháztörténeti, filozófiai (pl. neoplatonizmus, humanizmus) áramlatok valamilyen nyomot hagytak a

kéziratokon. (A két képzőművészeti példára, Scrovegni, Donnaregina még visszatérünk.)

Falvay Dávid a disszertációban közel háromszázszor említette Sarah McNamer nevét. A disszertáció jelentős része vita az amerikai kutató fő téziseivel. Különösen a 2018-ban megjelent McNamer-tanulmányokban megfogalmazott állításokkal szemben vannak kifogásai. A professzorasszony szerint a Bodleian Libraryban őrzött *Testo breve* (Canon.Ital.174) az MVC eredeti szövege. A disszertáció véleménye szerint a kolléganő igaza bizonyítására nem odavaló érveket hoz elő, hiszen főleg művészi, hatás-beli, stilisztikai (*quasi esculivamente stilistica*, p. 49) vélekedésekre támaszkodik, amelyek nem kínálhatnak szilárd alapot. A kronológiai elsőség nem a meditációt olvasó mai ember által érzett esztétikai erőtől, „modernségtől” függ. A kérdés mégsem ilyen egyszerű, hiszen maga a szerzőnk gyakran hivatkozik és vitatkozik McNamer filológiai, történeti, fordításelméleti érveivel. Vagyis a kolléganő állításának a művészin kívül más és nagyon fontos relevanciája is van. A vitában Falvay több ponton átveszi kutatótársa, sőt, több esetben szerzőtársa, Tóth Péter McNamer tanulmányáról írt recenziójának az érvelését (*stylistic primacy*, strukturális elemzés gyengesége, oda nem illő szempontok bevonása). (*Meditations on the Life of Christ: The Short Italian Version* (William and Katherine Devers Series in Dante and Medieval Italian Literature 14 (2019)). Ez azonban nem újdonság, az olasz kutatók sem tekintik elfogadhatónak McNamer említett következtetéseit. A kérdés pusztán az, ha a datálás és az elsőség kérdésében ennyire nyilvánvalóan nem vehetők komolyan a kolléganő állításai, akkor miért kellett velük hosszú oldalakon keresztül foglalkozni?

A kérdésre a választ abban a szakmai vitában találjuk meg, amely Sarah McNamer az egyik oldalon és a két magyar kutató (több együtt írt tanulmányuk jelent meg) a másikon, között bontakozott ki a MVC nyelvisége, kronológiája és textológiai/filológiai kérdései kapcsán. Az „amerikai-magyar” tudományos vitára (angol vagy olasz nyelven) érdemes lenne meghívni a másik felet is. A bírálónak mint az opponens opponensének, hivatalból McNamer álláspontját kellene megvédenie, de erre jelen esetben nincs meg a felkészültsége. Falvay művéről szóló bírálat írásakor azzal a másikkal szemben nem kis nehézséggel találjuk magunkat, hogy nem teljesen világos: a két magyar szerző által megtett állítások kettőjük közül melyiküktől származnak? Tóth Péterrel vagy a disszertációval? A 70. oldalon egyenesen négykezes fejezetről, pontosabban *cikkről* írt (*nel nostro*

articolo scritto a quattro mani con Péter Tóth abbiamo incluso ...). Hiszen az előbbi kapja meg az MTA doktora címet.

Falvay részletesen foglalkozik a szövegek McNamer által felállított származási hierarchájával, szembeállítva azt a kutatónőével ellentétes szakmai *communis opinio*val. Az általánosan elfogadott *stemma codicum* fő váza nagyjából a következőképpen néz ki: a latin *Testo maggiore* (pontosabban talán maior/maius textus lehetne) az eredeti, ebből jött létre az olasz *Testo maggiore B*, majd a *testo minore* ennek rövidítése, végül a *testo breve*. (Vannak ettől némileg különböző vagy kiegészített összeállítások is.)

Az amerikai kutatónő ettől gyökeresen különböző, izgalmasabb rendszert javasol. Kezdetben vala az olasz *Testo breve*, majd az ettől némileg különböző *Testo minore italiano*. A szövegbe újabb részleteket kezdtek el beleírni. A harmadik fázis ezen az úton a még mindig olasz *Testo maggiore B* lett, amit latinra fordítottak, s ebből nemcsak a többi latin változat származik, hanem az olaszra visszafordított variánsok is (p. 59). A disszertáció szerzője (és kutató-társa) korrektségének a jele, hogy említi saját félreolvasását is, McNamernek adva igazat.

A szerző az időbeli sorrendiség bizonyítására külön részben tárgyalja a szent Bernát-idézeteket, amelyek a latin *Testo maggioréban* világosak és pontosak, míg a *brevében* csak megközelítőlegések. Ha a származási folyamatot illetően igaza lenne McNamernek, akkor, állítja, az utalások a latin felé haladva egyre pontosabbak lennének (*se accettassimo l'ipotesi della studiosa americana (Testo breve – Testo minore – Testo maggiore B – Testo maggiore latino), la citazione diventerebbe gradualmente sempre più precisa. Questo processo appare a nostro avviso poco plausibile, e pare molto più logico rintracciare una direzione inversa di questa trasmissione (Testo latino – Testo maggiore B – Testo minore – Testo breve), in cui la citazione originariamente puntuale, diventa gradualmente sempre più approssimativa.*p. 59). A disszertáció eme állításának valószínűségét igen, de teljes bizonyító erejét nem tudom belátni. Világosan és pontosan idézni latin szövegrészt nyilván egyszerűbb latin szövegek környezetben, mint olaszban, ez nem függ a mikortól. Másrészt az idézés pontossága szerzői akarat függvénye is lehet. A latinra fordító személy bármikor utána nézhetett az eredeti szövegnek. Bernát művei általánosan ismertek és idézettek voltak. Tehát Falvaynak ez a megjegyzése sorrendiségre vonatkozó érvként, véleményem szerint, nem lehet döntő bizonyíték. A *valószínűség* és nem a *szükségesség* talaján állunk. A

kérdésre néhány lappal lejjebb (p. 64) visszatért. A középkori szerzőktől teljesen idegen (*tutto estraneo*) módszernek tekinti az eredeti szöveg visszakeresését. Az *idegen* vagy szokatlan nem azt jelenti, hogy lehetetlen. Dante például számos alkalommal élt szövegek idézésével: a bibliai, teológiai (*per verba, quia, quiddità, modicum*) vergiliusi (*lilia plenis*), sőt provanszál idézetek sorjáznak műveiben. Sőt, a múzsai alkotások (költészet) esetében nem is tartotta elfogadhatónak a fordítást. A latin MVC szerzője/fordítója, ha kéznél volt az eredeti bernáti vagy más keresett latin szöveg, miért ne másolhatta volna azt be az övébe? Az ökonómia inkább ezt sugallta, mint bajlódni az olaszra lett eredeti latin szöveg visszafordításával. Művelt körökben a két nyelv „csereszabatos” volt. Ugyanez az érv alapján tartja lehetetlennek egy későbbi fejezetben az MVC számára forrásul szolgáló szent Erzsébet féle latin vízióknak időben a *Testo breve* mögé helyezését. Itt is a hat-hétszáz évvel ezelőtti íróról feltételez olyan kutatói attitűdöt, amelytől való eltérést lényegében kizártnak tartja (p. 72, *alieno*). Bár kétségtelenül igaz, hogy mennyiségileg valóban igaza lehet, de a statisztika nem bizonyíték. Az is nyilvánvaló, hogy a filológia jelentősége a későbbi, humanista században fog nagy erőre kapni, s a modern szemlélet különbözik az akkortól. De az *ad fontes* elv mindig létezett, Petrarca után csak felerősödött.

A kritikai kiadásban hozzáférhető latin és a vulgáris (olasz) nyelvű szövegek viszonyát három téma összehasonlítása, collációja alapján végzi (végzik el): *Rivelazioni della Vergine, Vita di Santa Cecilia* és Bernát-idézetek. Az első az Atya mint igazi szülő megtalálásának körülményeit írja le. A sorrend: 1. az eredeti latin, 2. a latin *Testo maggiore*, 3. az olasz *Rivelazioni della vergine*, 4. *Testo maggiore A*, 5. *Testo maggiore B* és 6. a *Testo minore* (az utóbbi három olasz) szöveg alapján. A példák megerősítik a hagyományos kronológia érvényességét.

A szent Cecília szenvedéseit (*Passio. Recensio longio*) bemutató rész a *Legenda Aurea* közvetítésére vezethető vissza, szintén a szövegösszevetés módszere alapján. A harmadik szól szent Bernátról, akit egy félreérthető mondatban a patrisztikához sorol (p. 71). Itt a korábbi külső szövegek: *Epistola 87* és *Sermo super Canticum Cantorum* képezik a kiindulást. Az említett sorrendet követve a latin *Testo maggioréval* kezdve végigmegy az MVC (MPC) szövegváltozatain, ezáltal ismét megerősítve látja Tóth Péterrel közösen felállított tételt: az első, a latin, szó szerint idézi Bernát szövegét, az olasz nyelvűek viszont a volgarizzamentók gyakorlatát alkalmazták: vagyis kihagyták a nehéz részeket, s befűztek magyarázó elemeket. Ily módon kizárt, hogy más legyen a

hagyományozás sorrendje. E rész végén, a fentiek alapján felállított *stemma* lényegében azonos Alberto Vaccari 2009-es képletével (szemben, mondanunk sem kell, McNamerével).

Érvelését más kutatók véleményével is alátámasztja. Az amerikai által negligált, de Falvay által többször (és általunk is) említett Giorgio Petrocchit idézi, amikor a rövidített változatok primátusa elleni egyik főérvet hangsúlyozza: lehetetlen, hogy *Meditationes Vitae Christi* címet viseljen egy olyan (szerintük későbbi) szövegváltozat, amelyből éppen az életút középső, része hiányzik (a gyerekkor után a Szenvedés következik) p. 51). Tényleg nem valószínű, de ugyanakkor ki sem zárható egy ilyen feltevés. Maga a két központi ünnepkör, karácsony, illetve a húsvét, a Szenvedés és a Feltámadás a megváltás eszme lényegét jelenti, amely a közötté lévő, tanító, közszereplő időszakot akár zárójelbe is teheti.

A disszerens McNamer érdeméért említi ugyanakkor, hogy tanulmányaival, fordításával és kiadásaival jelentősen hozzájárult a szövegek népszerűsítéséhez (bár ez sem filológia, hanem marketing erény).

Ezek után, a 2.8-dik, *Testo brevével* foglalkozó fejezetben az amerikai filológus véleménye árnyaltabb megközelítésbe kerül. Pär Larson italianista nyelvész levezetése alapján a rövid szöveg eredetileg Toszkánában (Pisában) készült toszkán tájnyelvi elemekkel. Majd Veneto tartományban többen is lemásolták, így ennek a szövegtanúnak egyik ága egyre inkább „venetizálódott”. Az átdolgozás a klarissza rend számára készülhetett. A másolók is apácák lehettek. A disszerens véleménye is csak feltételes, szerinte velencei Ágoston-rendi apácák számára készült, kolostorukat a 14. század végén alapították. McNamer feltevését a verzió kompaktságára, stiláris és irodalmi értékeire, talán a női összeállítóra vonatkozóan is elfogadja, csak azt nem, hogy ez lenne az eredetihez legközelebbi „bon manuscrit”.

Összefoglalva az eddigieket, a Falvay négy pontban látja a disszertáció legfőbb eredményeit: 1. elfogadja Saran McNamer terminológiáját (ezt pedig egy esetben nem kellene, ld. *maior/maius*) 2. a variánsok rendszerét, sorrendjét illetően viszont a hagyományos kutatás álláspontját képviseli, 3. két új alkategóriát vezetett be ő (*versioni intermedie*, *Testo maggiore abbreviato*, 4. ld. a *Testo brevére* vonatkozó néhány sorral feljebbi megállapítás ismétlése. A 105. lapon a disszerens a nemzetközi szokásoknak megfelelően lerajzolja a saját *stemma codicumát*.

A disszertáció a következőkben az MVC egyik datálási szempontból is fontos forrásával foglalkozik. A *Revelationes Virginis* átélője/főszereplője esetleg lejegyzője egy Erzsébet nevű magyar hercegnő, akinek a pontos életrajzi adatai befolyásolják az MVC keletkezéstörténetét is. A *Szűz kinyilatkozásai/kinyilatkoztatásai* 12 részből álló látomásgyűjteményben, Márián kívül még Jézus és János is feltűnik. A szóba jöhető számos Erzsébet (pl. schönauai, 1129-1164) között három magyar is szerepel, ráadásul mindhárom Árpád-házi. Az első és legismertebb a ferences harmadrend tagja, II. András 1235-ben szentté avatott lánya. A másik kettő domonkos rendi apáca volt: V. István özvegyen maradt lánya, aki nővéréhez költözött Nápolyba, ahol dominikánus kolostorban fejezte be életét 1322-ben, illetve III. András lánya, a svájci Tössben élt apáca (1292/5-1336/8. (IV. Béla Erzsébet nevű lánya, 1236-1271, nem került szóba.) A szövegek és a disszerens által felállított kritériumoknak minden részben egyikük sem felel meg, hiszen mind a türingiai, mind a nápolyi korábbi életében férjnél volt, gyermekeknek adott életet. Esetükben a *szűz* főnév vagy jelző nehezen értelmezhető. Lajos özvegye Európában különösen népszerű és ismert volt, a rózsacsoda maga hangsúlyozta férjes asszony voltát. A rövid cím nehezen értelmezhető másként, mint hogy Mária a szűz, aki meg akarta jeleníteni önmagát. A latin szövegen belüli három említés, közöttük fő helyen, az *incipit* és *explicit* részben, viszont nem értelmezhető másként mint, hogy a *szűz* jelző a látványban részesülőre vonatkozik, nem pedig Máriára. A magyar *kinyilatkozik* ikes ige, illetve a műveltető *kinyilatkoztat* jól mutatja a különbséget. Az ilyen értelmű passzív alanyt a *facte* szó is erősíti: Mária a cselekvő, akit egy szűz a látvány útján befogad.

Legutóbb a nápolyi Erzsébet szerzősége mellett érvelő McNamer angol nyelvű tanulmányában idézte a *ne le revelatione* (sic!) szót éppen az eredeti kifejezés egyes vagy többen számú alak használatából levonható tartalmi következtetések okán. A névelő többes számra utal, a főnév viszont egyes számú. A disszerens ezt a hibát korigálja, ugyanakkor, a sors fintora, *singular* (sic!) *form*-ként idézi az angol egyes számot. Falvay következtetése: szent Erzsébet bibliográfiájából nem lehet levezetni sem az ő szerzőségét, sem pedig főszereplőségét. Mindazonáltal fölösleges új Erzsébeteket keresni. Az inspiráló szent II. András lánya, az ő XIV. századi kultuszának gyakran változtatott, számos új attributummal gazdagított története elevenedik meg az RV-ben. A közel harminc (107-135) oldalon keresztül bemutatott kutatás nem vezetett eredményre: az RV nem segítettek a

MVC dátumának meghatározásában (*Visto che le RV non possono aiutarci nella determinazione della data delle MVC*), más érvekhez kell folyamodni. Sem a szakirodalom, sem a szerző nem számolhat be új eredményről. (Felvetődik a kérdés, akkor miért kellett külön fejezetben, ilyen hosszan foglalkozni vele.)

A keletkezési idő két határdátuma a disszerens filológiai hatásai alapján: 1266/68 (Bonaventura *Legenda minorja, terminus post quem*), nem a korábbi kutatás által feltételezett 1298/9, illetve a padovai Scrovegni-kápolna és még inkább a nápolyi Donnapregina templomban lévő freskók ikonográfiai elemzés alapján 1323, Magyarországi Mária királynő halálának az éve (*terminus ante quem*). Az opponensben több kérdés is felmerül. Először is a szerző csak nagy valószínűséggel (*buona probabilità*) állítja szöveg és kép összefüggését. A másik egy kérdés: az említett „nápolyi” Erzsébet kizárása a lehetséges szerzők/főszereplők közül a freskók okán nem érdemelne-e alaposabb elemzést? A templom falán látható és a papírra vetett között magától érthető lenne kapcsolat. Végül: az ikonológusok a szöveg és a kép közé lehetőség szerint valamilyen evidenciát igyekeznek helyezni. A megrendelő vagy megbízottja tematikailag „vezeti” a festő kezét. A középkorban ők általában teológusok voltak. Giotto esetében, amint a disszerens is említi jegyzetben, Alberto da Padova ágostonrendi szerzetes, aki fehér habitusban vállára veszi a kápolnát. (A rend női ága szerepet játszott az MVC létrejöttében, közvetítésében p.103, p. 123). Alberto tanácsadó szerepe talán nagyobb figyelmet érdemelne.

Nem rendelkezünk több bizonyossággal az írórt illetően sem. A szakirodalom régóta lemondott Bonaventura szerzőségének korábban állított lehetőségéről. Pseudo-Bonventura kifejezés kinyitotta a kérdést: több férfi (Johannes Caulibus, Petrus Commestor, Jacopone da Todi stb.) és több nő (Angela da Foligno, Elisabetta, Cecilia) szerzetes neve felmerül, ezeket a hipotéziseket a disszerens módszeres szövegkritikai-történeti érveléssel megcáfolja. A szakirodalom egy része által tételezett két szerzős (női szerző férfi cenzor) lehetőséget is cáfolja. Ismét a *buona probabilità* elve alapján a rostán egy spirituális ferences szerzetes maradt fenn, Iacopo da San Gimignano, aki egy rendi lázadás következtében távozni kényszerült Arezzóból, Aragóniai II. Frigyeshez írt levelet, aki néhány évre befogadta őt, majd 1318 után Afrikában nyoma veszett.

A disszertációt a MVC-t tartalmazó 77 kódexről, majd 10 bizonytalan attribúciójú szövegről, mindezek ezek fellelési helyéről készített, jól dokumentált táblázat, majd két kiemelt rész, Santa Cecilia és Krisztus szakála téma *collatioja*, végül pedig alapos bibliográfia zárja.

A lényegét nem érintő nyelvi hibák: nem helyes olaszul a 16. oldalon szereplő *ha individuate* ige, hiszen nincs többes számú és nőnemű kiemelt tárgy. A 60. oldalon és később is a szerző a munkájáról nem mint *tesi, dissertazione, analisi* stb ír, hanem mint *contributóról*. Az olasz kifejezés inkább a konferencia-előadásoknak, esetleg kollektív kötetben megjelenő kisebb írásoknak van fenntartva, nem egy nagy terjedelmű doktori értekezésnek. Feltehető, hogy korábban másutt használt szöveg került ide változatlan műfaji megjelöléssel. Ugyanezt mondhatjuk a négykezes (Tóth Péterrel) *articolo*, cikk jelentésű szóról a 70. oldalon. Az ugyanitt található, Jacques Dalaruntól származó francia nyelvű szöveg helyesírási hibáktól hemzseg, az *accent aigu* és az *accent grave* rendszeresen felcserélődik, ami nem válik előnyére egy filológiai/textológiai dolgozatnak: *èlément* helyett helyesen *élément*, *dèterminant* helyett *déterminant*, *antèriorité* helyett *antériorité*, *italian* helyett franciául az *italien* a helyes. A tudományos dolgozatban szokatlan nyelvi fordulatok vannak, pl. „nem maradt hátra más megoldás, mint újraolvasni.... „ (p. 155). Mindezek nem kérdőjelezik meg a szerző felkészültségét, alapos munkájának minőségét, tudományos elmélyültségét, de javításra szorulnak.

Összegezve véleményemet: Falvay Dávid a nemzetközi kutatásban aktívan, gyakran hivatkozott módon vesz részt. Szakismeretével, alaposságával tekintélyt szerzett magának. Az olasz-latin téma legjobb ismerői közé tartozik nemzetközi viszonylatban. Ajánlom a szerzőnek, hogy a téma további kutatása során vegye tekintetbe a Tre- és Quattrocento nagy szellemi áramlatait, ezek miként jelennek az MVC variánsaiban? Ha nincs ilyen hatás, akkor miért maradt ezektől elszigetelt? Az MTA doktora legmagasabb tudományos cím elnyeréséért benyújtott dolgozattal szemben két alapvető elvárást lehet állítani: a pályázó alaposan ismerje az adott kérdéskör nemzetközi és hazai élvonalbeli szakirodalmát, képes legyen ezeket alkotó módon felhasználni, illetve jól bizonyított új meglátásokkal, eredményekkel járuljon hozzá a korábban ismertek korrigálásához, növeléséhez, pontosításához. Meggyőződésem szerint Falvay Dávid munkája mindkét fő kritériumnak tökéletesen megfelel. E disszertációja alapján támogatom az MTA doktora tudományos cím odaítélését.

Szeged, 2024. 04. 22.

A handwritten signature in blue ink, reading "Pál József". The signature is written in a cursive style with a large initial 'P' and a long, sweeping tail on the 'f'.

Pál József
MTA doktora